

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

РОДІОНОВА ВЕРОНІКА СЕРГІЇВНА

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДИТИНСТВА, МАТЕРИНСТВА ТА
БАТЬКІВСТВА В УКРАЇНІ

Спеціальність: 232 «Соціальне забезпечення»
Освітньо-професійна програма «Соціальне забезпечення»
Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

Науковий керівник:

БИЧУК ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА,
кандидат філософських наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

Засідання кафедри соціальної роботи
та педагогіки вищої школи від _____

Завідувач кафедри
проф. Чернета С.Ю. _____

ЛУЦЬК – 2025

АНОТАЦІЯ

Родіонова В. С. Соціальний захист дитинства, материнства та батьківства в Україні. – Рукопис.

Робота на здобуття освітньо-професійного ступеня «Бакалавр» за спеціальністю 232 Соціальне забезпечення. – Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2025.

Система соціального захисту дитинства, материнства та батьківства нині перебуває в процесі реформування, що обумовлено наявністю низки системних проблем. Серед них – недосконалість механізмів реалізації соціальних гарантій, формальний характер багатьох з них, невідповідність між встановленими мінімальними стандартами та реальними економічними умовами, зокрема занижений прожитковий мінімум, а також недостатній розвиток адресної допомоги. Усе це зумовлює ситуацію, за якої значна частина сімей з дітьми опиняється за межею бідності, перебуваючи в умовах економічного зубожіння. Ця проблематика має величезне значення й вимагає спільних зусиль усіх зацікавлених сторін для досягнення конкретних цілей.

Мета дослідження – розроблення практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму соціального захисту дитинства, материнства та батьківства.

Об'єкт дослідження – соціальний захист сім'ї.

Предмет дослідження – механізми соціального захисту дитинства, материнства та батьківства.

У першому розділі бакалаврської роботи обґрунтовано теоретичні засади дослідження соціального захисту дитинства, материнства та батьківства: проаналізовано поняття та зміст соціального захисту дитинства, материнства та батьківства; досліджено основні принципи соціального захисту дитинства, материнства та батьківства; проаналізовано нормативно-правове забезпечення соціального захисту дитинства, материнства та батьківства в Україні.

У другому розділі бакалаврської роботи нами було проведено аналіз видів соціального захисту дитинства, материнства та батьківства в Україні; аналіз державного рівня соціального захисту дитинства, материнства та батьківства в Україні.

На основі отриманих результатів дослідження розроблено механізми підвищення ефективності соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства.

Ключові слова: соціальний захист, дитинство, материнство, батьківство.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДИТИНСТВА, МАТЕРИНСТВА ТА БАТЬКІВСТВА В УКРАЇНІ	6
1.1. Поняття та зміст соціального захисту дитинства, материнства та батьківства	6
1.2. Основні принципи соціального захисту дитинства, материнства та батьківства	11
1.3. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту дитинства, материнства та батьківства в Україні	17
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДИТИНСТВА, МАТЕРИНСТВА ТА БАТЬКІВСТВА В УКРАЇНІ.	22
2.1. Види соціального захисту дитинства, материнства та батьківства в Україні	22
2.2. Аналіз державного рівня соціального захисту дитинства, материнства та батьківства в Україні	29
2.3. Шляхи підвищення ефективності соціального захисту дитинства, материнства та батьківства	42
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49

ВСТУП

Актуальність теми. Один із ключових напрямів соціальної політики України – це соціальний захист населення, основним завданням якого є забезпечення гідного рівня життя громадян, підвищення їхнього добробуту, а також підтримка окремих категорій у разі настання соціальних ризиків (таких як бідність, інвалідність, сирітство, малозабезпеченість тощо). Важливою метою є також досягнення соціальної справедливості та забезпечення соціально-політичної стабільності в державі.

Система соціального захисту дитинства, материнства та батьківства нині перебуває в процесі реформування, що обумовлено наявністю низки системних проблем. Серед них – недосконалість механізмів реалізації соціальних гарантій, формальний характер багатьох з них, невідповідність між встановленими мінімальними стандартами та реальними економічними умовами, зокрема занижений прожитковий мінімум, а також недостатній розвиток адресної допомоги. Усе це зумовлює ситуацію, за якої значна частина сімей з дітьми опиняється за межею бідності, перебуваючи в умовах економічного зuboжіння.

Теоретичні й практичні аспекти соціального захисту населення, а також окремо соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, соціального захисту інвалідів, малозабезпечених сімей, сімей з дітьми досліджували у своїх працях такі вчені як: Болотина Н., Бориченко К., Бурлака О., Мачульська Е., Мельник К., Потопахіна О., Прилипко С., Синчук С., Сирота І., Сташків Б., Тучкова Е., Чередніченко Н., Чічкань М., Чутчева О., Ярошенко І. та ін. Попри наявність окремих наукових напрацювань у цій галузі, все ще бракує ґрунтовних, комплексних досліджень, що охоплюють соціальний захист таких вразливих категорій, як сім'ї з дітьми, багатодітні, неповні й малозабезпечені родини, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, інваліди з дитинства та діти з інвалідністю. Це свідчить про необхідність подальших досліджень і вдосконалення механізмів підтримки в цій сфері.

Актуальність проблеми і відсутність належного теоретичного і практичного рівнів її аналізу в Україні, зумовлює вибір теми нашого дослідження «Соціальний захист дитинства, материнства та батьківства в Україні».

Мета дослідження – розроблення практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму соціального захисту дитинства, материнства та батьківства.

Об'єкт дослідження – соціальний захист сім'ї.

Предмет дослідження – механізми соціального захисту дитинства, материнства та батьківства.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати поняття та зміст соціального захисту дитинства, материнства та батьківства.
2. Проаналізувати види соціального захисту дитинства, материнства та батьківства.
3. Проаналізувати соціальний захист дитинства, материнства та батьківства в Україні.
4. Розробити рекомендації щодо удосконалення механізмів соціального захисту дитинства, материнства та батьківства.

Методи дослідження: в процесі дослідження було використано теоретичні та емпіричні методи дослідження, а також загальнонаукові методи, такі як: теоретичне узагальнення, аналіз, синтез, абстрагування.

Апробація результатів та публікації. Положення та результати дослідження були оприлюднені на XVI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення». (14 травня 2025 р.) та викладені в тезах Родіонова В. Соціальний захист дитинства, материнства та батьківства в Україні. *Педагогіка* [Текст] : зб. наук. пр.: матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення» (14

травня 2025 р.) / за ред. В. З. Антонюка, С. Ю. Чернети та ін.. Луцьк, 2025.
С. 137-138.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДИТИНСТВА, МАТЕРИНСТВА ТА БАТЬКІВСТВА В УКРАЇНІ

1.1. Поняття та зміст соціального захисту дитинства, материнства та батьківства

У сучасному суспільстві соціальний захист є одним із пріоритетних напрямів державної соціальної політики. Його витoki беруть початок з особистої доброчинності, яка супроводжувала людське суспільство ще з доісторичних часів. Така доброчинність з одного боку була проявом природного співчуття та способом підтримати власний авторитет, а з іншого – відповіддю на реальні соціальні потреби. На початкових етапах розвитку цивілізації, коли основною економічною одиницею була родина або домогосподарство, турбота про непрацездатних чи інших членів сім'ї природним чином покладалась на родичів або місцеву громаду. У випадках життєвих труднощів допомога надавалась як окремим особам, так і цілим родинам у формі індивідуальної чи колективної благодійності – особливо тоді, коли йшлося про елементарне виживання.

Соціальний захист справедливо вважається одним із головних завдань сучасної української держави. Його основна мета – підтримка осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, а також забезпечення гідного рівня життя як для окремих сімей, так і для суспільства в цілому. Це досягається шляхом надання соціальної допомоги, реабілітаційних та соціальних послуг, впровадження різноманітних пільг і компенсацій, встановлення соціальних гарантій, а також проведення цілеспрямованої соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями, які потребують підтримки.

Конституцією України передбачено, що «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника,

безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [19].

Белова І. та Семенишена Н. зазначають, що «окремі науковці розглядають соціальний захист як систему, що складається із:

1) правових, соціально-економічних і організаційних заходів, котрі гарантує та реалізує державою з метою гарантування належного рівня життя людини, тобто матеріального забезпечення відповідно до стандартів сучасного суспільства;

2) інститутів державного соціального забезпечення, соціальної допомоги, соціального й особистого страхування, а також внутрішньо-організаційних форм соціальної допомоги, що функціонують для матеріального, медичного та реабілітаційного забезпечення людей похилого віку, непрацездатних, хворих, безробітних, сімей, які втратили годувальника, а також надання допомоги сім'ї;

3) принципів, методів, законодавчо установлених державою соціальних гарантій, заходів та закладів, котрі забезпечують умови для нормальної життєдіяльності різних соціальних категорій і груп» [1, с. 98].

Конституція України як норма прямої дії виступає гарантом права на соціальний захист, яке забезпечується:

1) «загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків;

2) за рахунок бюджетних та інших джерел соціального забезпечення;

3) створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними;

4) конституційною вимогою про те, що суми пенсій і соціальних виплат, допомог мають забезпечувати рівень життя населення в розмірі не нижчому, ніж встановлений законом прожитковий мінімум, що є основним джерелом існування людини» [19].

Зміст поняття дитинства, материнства, батьківства на законодавчому рівні не визначається, що не виключає можливих відмінностей в їх

трактування і вимагає вироблення єдиного уніфікованого підходу. В Сімейному Кодексі України в ст. 5 прописано, що «держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї» [37].

В Конституції України в третій частині ст. 51 прописано, що «сім'я, дитинство, материнство та батьківство охороняються державою» [19]. У ст. 24 Конституції України зазначено, що «спеціальні заходи щодо охорони праці і здоров'я жінок, створення умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю із материнством, правовий захист, моральна та матеріальна підтримка материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям» [19].

Ганкевич О., у своїй праві дає загальні визначення материнству і батьківству. «Материнство – це фізіологічний, соціальний та психологічний стан жінки з моменту зачаття і до народження дитини, а з моменту народження як факт походження дитини від певної жінки, що оснований на кровній спорідненості між матір'ю і дитиною, юридично посвідчений актовим записом про народження дитини в державних органів РАЦС, що є передумовою виникнення правового статусу матері» [11]. «Батьківство – це соціальний та психологічний стан чоловіка з моменту зачаття і до народження дитини жінкою, а з моменту народження як факт походження дитини від певного чоловіка, що оснований на кровній спорідненості між батьком і дитиною юридично посвідчений актовим записом про народження дитини в державних органів РАЦС, що є передумовою виникнення правового статусу батька» [11].

Чернік С. відмічає, що в науковій літературі існує підхід, згідно із яким поняття «материнство» можна розглядати як у широкому та вузькому розуміннях. Материнство в широкому правовому розумінні – «це врегульовані законодавчими нормами суспільні відносини, спрямовані на захист інтересів матері і дитини, їх майнову і моральну підтримку. Материнство у вузькому розумінні – це забезпечена законом можливість

жінки здійснювати репродуктивну функцію (народжувати здорових дітей), належним чином утримувати їх та виховувати в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини»[5, с. 26].

Також Чернік С. дає своє визначення поняттю батьківство. «Батьківство – це факт походження дитини від певного чоловіка, юридичне посвідчений записом в державних органах РАЦСу про народження, та участь чоловіка у вихованні й утриманні дитини» [45, с. 26-27].

Варто підкреслити, що система соціального захисту дитинства, материнства та батьківства має всебічний, комплексний характер. Вона охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для всебічного розвитку дитини, підтримку сімей з дітьми, забезпечення прав батьків та майбутніх матерів, а також надання необхідної допомоги у складних життєвих ситуаціях. Так Бурлака О.. виокремлює такі блоки:

- 1) «соціальний захист сімей з дітьми;
- 2) соціальний захист малозабезпечених сімей з дітьми; 3) соціальний захист неповних сімей;
- 4) соціальний захист багатодітних сімей;
- 5) соціальний захист безпритульних дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- 6) соціальний захист інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів» [5,с. 17].

Досліджуючи зміст соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, можна виділити його ключові характеристики, а «саме:

- 1) має системний характер;
- 2) притаманний комплексний характер;
- 3) впроваджується через економічні, правові, фінансові, організаційні заходи;
- 4) має чітко визначену мету – забезпечення добробуту і матеріального, психологічного, фізичного благополуччя сімей з дітьми, багатодітних,

неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів;

5) реалізується уповноваженими на те державними органами, установами, соціальними службами, організаціями, тощо;

6) в основі соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства лежить система ризиків: малозабезпеченість, сирітство, інвалідність, багатодітність, тощо;

7) найбільш поширеними видами соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства є допомоги, соціальні послуги, соціальні пільги» [4, с. 126-127].

Бурлака О. під соціальним захистом сім'ї, дитинства, материнства та батьківства пропонує розуміти «систему економічних, організаційно-правових, фінансових заходів, які спрямовані на забезпечення належного життєвого рівня для сімей з дітьми, багатодітних, неповних і малозабезпечених сімей, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів, надання їм соціальної допомоги й соціальної підтримки, встановлення гарантій, пільг, компенсацій унаслідок виникнення відповідних соціальних ризиків (малозабезпеченість, сирітство, інвалідність, тощо) з метою їх подолання чи пом'якшення» [4, с. 126].

Соціальний захист сімей з дітьми має низку характерних рис, спільних для системи соціального захисту населення загалом, які водночас відображають його специфіку та є важливими для визначення поняття соціального захисту цієї категорії.

По-перше, йому властивий універсальний характер, що передбачає поширення заходів соціального захисту не лише на громадян України, а й на іноземців та осіб без громадянства.

По-друге, важливою ознакою є комплексність, яка виявляється у великій кількості передбачених законодавством життєвих ситуацій, що

можуть погіршити умови життя сімей з дітьми та потребують відповідного реагування.

Третя ознака полягає в диференційованому підході до умов і рівня підтримки, що реалізується через встановлення підвищених розмірів допомог та надання додаткових форм соціального захисту для окремих категорій сімей.

Соціальний захист сім'ї, дитинства, материнства та батьківства є надзвичайно важливим елементом державної соціальної політики, що забезпечує реалізацію прав і гарантій найбільш вразливих категорій населення. Його становлення та розвиток мають глибоке історичне коріння, яке бере початок із традицій доброчинності та взаємодопомоги, що з часом трансформувалися у систему організованої державної підтримки.

Сьогодні соціальний захист має комплексний, системний та цільовий характер. Він охоплює широкий спектр правових, фінансових, організаційних заходів, спрямованих на забезпечення стабільного, безпечного та гідного рівня життя сімей з дітьми, одиноких батьків, багатодітних і малозабезпечених родин, а також дітей-сиріт, дітей з інвалідністю та інших категорій, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Таким чином, система соціального захисту виконує не лише функцію підтримки, а й сприяє соціальній інтеграції, стабільності суспільства та зміцненню інституту сім'ї як основи розвитку держави.

1.2. Основні принципи соціального захисту дитинства, материнства та батьківства

Соціальний захист відіграє ключову роль у забезпеченні добробуту таких вразливих категорій населення, як сім'ї з дітьми, багатодітні, неповні та малозабезпечені родини, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, а також діти-інваліди та інваліди з дитинства. Саме ці групи

громадян належать до зони соціального ризику, що пов'язано з можливістю опинитися в умовах бідності, втрати батьківського піклування, інвалідності тощо. Соціальний захист для них є необхідною умовою існування та засобом задоволення базових життєвих потреб. Його особливість полягає в наявності спеціальної системи принципів, закріплених державою, які забезпечують реалізацію права цих категорій населення на соціальну підтримку, зокрема в питаннях, що стосуються сім'ї, дитинства, материнства та батьківства.

Під принципами соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства Бурлакова О. пропонує розглядати як «основні засади, положення, які визначають сутність, зміст і напрямки соціального захисту сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів, а також визначають сферу його правового регулювання, юридичний механізм забезпечення їх соціальних прав та інтересів, з метою підвищення рівня добробуту таких дітей та сімей, а також забезпечення їх можливості відчувати повноцінним членом суспільства» [4, с. 52-53].

Болотіна Н. поділяє принципи соціального захисту на змістовні та формальні. До змістовних принципів вона відносить:

- 1) «загальність соціального захисту;
- 2) всебічність (універсальність) соціального захисту;
- 3) рівність прав і можливостей та заборона дискримінації;
- 4) диференціацію умов і рівня соціального захисту;
- 5) наукову та економічну обґрунтованість соціальних стандартів;
- 6) незменшуваність змісту та обсягу соціальних виплат і послуг із прийняттям нових законів;
- 7) державну гарантованість установлених прав у сфері соціального захисту» [3, с. 130].

До формальних принципів вона відносить:

- 1) «збереження прав у галузі соціального захисту;
- 2) захист законних сподівань;

- 3) юридичної ясності;
- 4) реальності проголошених прав;
- 5) судового захисту права людини на соціальний захист» [3, с. 130].

Сташків Б. сформував власний перелік відповідних принципів, до яких відносить:

- 1) принцип законодавчого визначення умов і порядку здійснення соціального забезпечення;
- 2) принцип урахування вимог норм міжнародних договорів України у сфері соціального забезпечення;
- 3) принцип суспільної доцільності соціального забезпечення відповідно до соціальних ризиків;
- 4) принцип загальності права на соціальне забезпечення;
- 5) принцип універсальності, диференціації та розмаїття видів соціального забезпечення;
- 6) принцип забезпечення рівня життя, не нижчого за прожитковий мінімум, установлений законом;
- 7) принцип незменшуваності змісту і обсягу соціальних виплат і послуг із прийняттям нових законів;
- 8) безповоротність виплачених грошових сум [42, с. 120].

Спеціальні принципи соціального захисту дитинства, материнства та батьківства розглядаються в Європейській соціальній хартії від 03.05.1996 р. № ETS № 163, в якій визначено, що «сторони визнають метою своєї політики, яку вони запроваджуватимуть усіма відповідними засобами як національного, так і міжнародного характеру, досягнення умов, за яких можуть ефективно здійснюватися такі права та принципи: діти та підлітки мають право на особливий захист від фізичних та моральних ризиків, на які вони наражаються; також мають право на належний соціальний, правовий та економічний захист, а саме забезпечення дітям і підліткам, з урахуванням прав і обов'язків їхніх батьків, догляду, допомоги, освіти та підготовки, яких вони потребують, зокрема, шляхом створення або забезпечення

функціонування закладів і служб, достатніх та адекватних для досягнення цієї мети; надання захисту та спеціальної допомоги з боку держави дітям і підліткам, які тимчасово або постійно позбавлені допомоги з боку їхніх сімей; сім'я як головний осередок суспільства має право на належний соціальний, правовий та економічний захист для забезпечення її всебічного розвитку, який реалізується за допомогою таких засобів як соціальна допомога та допомога сім'ям з дітьми, фінансові заходи, надання сім'ям житла, допомога щойно одруженим та інші відповідні засоби; працюючі жінки у разі материнства мають право на особливий захист; кожна малозабезпечена людина має право на належну соціальну та медичну допомогу; кожна людина має право користуватися послугами соціальних служб; інваліди мають право на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства; надання особам, що живуть або можуть опинитися в ситуації соціального відчуження або бідності, а також членам їхніх сімей, ефективного доступу, зокрема, до роботи, житла, професійної підготовки, освіти, культури і соціальної та медичної допомоги» [15]. Ці принципи є базовими для системи соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, які не мають права ігноруватись і повинні становити основу даного виду соціального захисту в Україні.

Бурлака О. пропонує свій перелік принципів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, які слід поділити на загальні і спеціальні принципи. До загальних принципів вона відносить такі, як:

- 1) «загальності соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства;
- 2) соціальної справедливості;
- 3) забезпечення рівня життя сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів не нижчого за законодавчо встановлений прожитковий мінімум;

4) диференціації форм і видів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства;

5) гарантованості прав і законних інтересів сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів;

6) адресності та індивідуального підходу до кожної сім'ї з дітьми, багатодітної, неповної та малозабезпеченої сім'ї, кожної дитини, дитини-сироти, позбавленої батьківського піклування, дитини-інваліда;

7) принцип наукової та економічної обґрунтованості соціальних норм, які б встановлювали достатній розмір матеріального забезпечення сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів, який відповідає рівневі задоволення їх потреб» [7, с. 58-59].

До спеціальних принципів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства Бурлака [9] відносить такі:

1) «принцип соціального партнерства сім'ї та держави;

2) принцип забезпечення виховання та утримання дітей за принципом родинності та у сім'ї;

3) принцип пріоритетності прав та інтересів кожної окремої дитини та забезпечення її повноцінного, фізичного, психічного, інтелектуального та соціального розвитку;

4) принцип пріоритету сім'ї з дітьми над іншими соціальними категоріями громадян;

5) принцип забезпечення підвищення рівня життя багатодітних, малозабезпечених, неповних сімей;

6) принцип соціального захисту усіх членів сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей» [7, с. 59-60].

Принципи соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства охоплюють також і засади надання соціальних послуг, адже самі

соціальні послуги виступають однією з форм реалізації соціального захисту.

Законодавством до таких принципів, зокрема, віднесено:

- 1) адресності та індивідуального підходу;
- 2) доступності та відкритості;
- 3) добровільності вибору отримання чи відмови від надання соціальних послуг;
- 4) гуманності;
- 5) комплексності;
- 6) максимальної ефективності використання бюджетних та позабюджетних коштів суб'єктами, що надають соціальні послуги;
- 7) законності;
- 8) соціальної справедливості;
- 9) забезпечення конфіденційності суб'єктами, що надають соціальні послуги;
- 10) дотримання суб'єктами, що надають соціальні послуги, державних стандартів соціальних послуг, етичних норм і правил [34].

Отже, з урахуванням викладеного, можна стверджувати, що принципи соціального захисту, дитинства, материнства та батьківства не лише формують фундамент усієї системи такого захисту, а й відображають її сутність, проникаючи в усі її складові. Порушення хоча б одного з цих принципів веде до втрати ефективності соціального захисту, спотворення його цілей і, як наслідок, – до порушення основоположних прав таких вразливих категорій населення, як сім'ї з дітьми, багатодітні неповні та малозабезпечені родини, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, а також особи з інвалідністю з дитинства та діти з інвалідністю.

1.3. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту дитинства, материнства та батьківства в Україні

У контексті дитинства, материнства та батьківства, соціальний захист включає не лише матеріальну підтримку, а й правову, психологічну, медичну та освітню допомогу, створення безпечного та сприятливого середовища для розвитку сім'ї та дитини.

На національному рівні нормативно-правову базу щодо вирішення проблем соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні складають положення:

I. Конституція України [19]. Конституція гарантує державну підтримку сім'ї як основного осередку суспільства, захист дітей, а також створення умов для повноцінного розвитку кожної дитини:

- Стаття 24 гарантує рівність прав жінки і чоловіка, в т.ч. у сфері праці, оплати праці, соціального захисту.
- Стаття 51 визначає, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.
- Стаття 52 – діти є рівними у правах незалежно від походження, мають право на особливий захист і піклування з боку держави.
- Стаття 53 – кожна дитина має право на безоплатну освіту, доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

II. Сімейний кодекс України [37]. Кодекс є ключовим правовим актом, що регулює взаємини у сім'ї, забезпечує правовий механізм захисту дітей та їх добробуту.

- Статті 3–7 – принципи сімейного права, права дітей на батьківське піклування, освіту, повагу до гідності.
- Глава 12 – права дитини на належні умови життя і захист.

- Глава 13–15 – обов'язки батьків, права дитини у випадку розлучення батьків, аліменти.

- Глава 19–21 – регулювання опіки, піклування, усиновлення.

III. Закон України «Про охорону дитинства» [33]. Цей закон визначає засади державної політики у сфері охорони прав дитини:

- Право дитини на життя, освіту, охорону здоров'я, житло, соціальний захист.
- Особливий захист дітей-сиріт, дітей-інвалідів, дітей, які постраждали від насильства.
- Державні гарантії для багатодітних сімей, сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.
- Встановлення порядку усиновлення, опіки, піклування.
- Механізми участі держави у підтримці дитячих закладів, закладів реабілітації.

IV. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [31]. Цей закон встановлює види та умови надання соціальної допомоги. З цього закону передбачено, що до державної допомоги сім'ям з дітьми належать:

- 1) допомога у зв'язку з вагітністю та пологами;
- 2) допомога при народженні дитини;
- 3) допомога при усиновленні дитини;
- 4) допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;
- 5) допомога на дітей одиноким матерям.

V. Закон України «Про соціальні послуги» [34]. Закон забезпечує підхід до соціального захисту як до комплексу послуг, а не лише матеріальної підтримки:

- Види соціальних послуг: догляд, підтримка, консультування, соціальний супровід.
- Категорії отримувачів: сім'ї у складних життєвих обставинах, діти-сироти, постраждалі від насильства.

- Принципи надання послуг: адресність, індивідуальний підхід, доброзичливість.

- Передбачає міжвідомчу взаємодію: соцслужби, освіта, охорона здоров'я.

VI. Закони України «Про освіту» [32], «Про вищу освіту» [28] визначають певні гарантії у сфері освіти для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та встановлюють пільги щодо прийому на навчання до вищих навчальних закладів для окремих категорій дітей, щоб такі діти мали змогу в повній мірі реалізувати своє конституційне право на освіту, в рамках якого здобути відповідну спеціальність та отримати професію.

VII. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» [27]. Закон містить відповідні пільги щодо надання відповідним категоріям громадян безоплатної вторинної правової допомоги, а саме:

- 1) дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів;

- 2) особам, які перебувають під юрисдикцією України, якщо середньомісячний сукупний дохід їхньої сім'ї нижчий суми прожиткового мінімуму.

VIII. Кодекс законів про працю України (КЗпП) [18]. Кодекс створює трудові гарантії, які дозволяють поєднувати материнство та професійну діяльність

- Відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами – 126 календарних днів.
- Відпустка для догляду за дитиною до 3 років (може бути продовжена до 6 років).
- Захист від звільнення вагітних жінок і жінок із дітьми до 3 років.
- Скорочений робочий день для матерів з дітьми.
- Надання додаткових соціальних пільг матерям-одиначкам.

IX. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [30]. Закон встановлює найважливіші державні соціальні стандарти і нормативи у різних сферах життєдіяльності: у сфері житлово-комунального обслуговування, у сфері транспортного обслуговування та зв'язку, у сфері охорони здоров'я, у сфері забезпечення навчальними закладами, у сфері обслуговування закладами фізичної культури та спорту, у сфері побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування; визначає основні державні соціальні гарантії (мінімальний розмір заробітної плати, мінімальний розмір пенсії за віком, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат), порядок визначення і їх розмір; джерела і способи забезпечення їх фінансування.

Важливу роль у соціальному захисті дитинства, материнства та батьківства в Україні відіграють також такі закони, як «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» і т.д.

Підзаконні нормативно-правові акти, зокрема постанови Кабінету Міністрів України, укази Президента України, а також накази різних міністерств і відомств, також відіграють важливу роль у деталізації та конкретизації положень щодо реалізації соціального захисту. Вони визначають порядок, умови та особливості надання соціальної підтримки органами державної влади, громадськими і соціальними організаціями, а також безпосередню участь у цьому процесі таких категорій, як сім'ї з дітьми, багатодітні, неповні та малозабезпечені родини, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти-інваліди та інваліди з дитинства.

Отже, нормативно-правова база соціального захисту дитинства, материнства та батьківства в Україні формує комплексну, багаторівневу систему підтримки, яка:

- гарантує доступ до послуг і виплат для найвразливіших категорій населення;
- визначає права і обов'язки держави, батьків, установ і органів місцевої влади;
- забезпечує відповідність національного законодавства міжнародним стандартам.

У сучасних умовах розвитку суспільства та в контексті збройного конфлікту, система соціального захисту відіграє надзвичайно важливу роль у збереженні життєздатності сім'ї, реалізації прав дитини, забезпеченні базових потреб уразливих груп та зниженні соціальної напруги в державі.

Висновки до першого розділу

Соціальний захист дитинства, материнства та батьківства в Україні є комплексною та системною категорією, яка має чітке правове, економічне та організаційне підґрунтя. У своїй основі ця система поєднує традиції доброчинності та принципи соціальної справедливості, визначені на конституційному рівні та деталізовані в чинному законодавстві. Основу забезпечення прав вразливих категорій населення становлять принципи універсальності, диференціації, гарантованості та пріоритетності інтересів дитини. Українська модель соціального захисту дедалі більше наближається до європейських стандартів, але все ще потребує подальшого вдосконалення механізмів реалізації соціальних прав та усунення бар'єрів до доступу для найбільш уразливих груп.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДИТИНСТВА, МАТЕРИНСТВА ТА БАТЬКІВСТВА В УКРАЇНІ

2.1. Види соціального захисту дитинства, материнства та батьківства в Україні

Соціальний захист сім'ї, дитинства, материнства та батьківства є одним із ключових напрямів діяльності соціальної та правової держави. Його головна мета – забезпечення стабільного доходу для родин із дітьми, підтримка малозабезпечених і багатодітних сімей, гарантування рівного доступу до медичних послуг, освіти, а також надання необхідних соціальних допомог і послуг. Цей напрям формує цілісну систему і відіграє важливу роль у структурі національної економіки. З огляду на це, доцільно зосередити увагу саме на окремих видах соціального захисту, що охоплюють сім'ю, дитинство, материнство і батьківство. Аналізуючи кожен із них окремо, можна виявити шляхи для підвищення ефективності та вдосконалення системи соціального захисту в цілому.

Слід зазначити, що в науковій думці соціального захисту відсутній єдиний підхід до класифікації та визначення видів соціального захисту дитинства, материнства та батьківства. Більшість науковців дотримується думки, що до основних видів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства слід віднести: 1) соціальні допомоги; 2) соціальні послуги; 3) соціальні пільги.

I. Соціальна допомога. Соціальна допомога є однією з ключових складових системи соціального захисту населення. Поняття «соціальна допомога» трактується як у широкому, так і у вузькому сенсі. У широкому розумінні під соціальною допомогою розуміють усі види державного соціального забезпечення, які надаються у грошовій або натуральній формі. Вона також охоплює турботу держави та суспільства про осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах і потребують підтримки. Така допомога

може бути обумовлена віком, станом здоров'я, соціальним статусом або відсутністю достатніх засобів для існування. Форми соціальної допомоги включають пенсії, грошові виплати, матеріальну підтримку, догляд за хворими, людьми похилого віку та дітьми.

До основних ознак державної соціальної допомоги, яка призначається сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим родинам, дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, дітям з інвалідністю та інвалідам з дитинства, можна віднести такі ознаки:

1) аліментарний характер – така допомога спрямована на задоволення базових життєвих потреб зазначених категорій осіб, що забезпечує їх нормальну життєдіяльність;

2) адресність – отримувачами допомоги є чітко визначені законодавством особи, зокрема матері, батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники, діти-сироти, діти з інвалідністю тощо;

3) фінансування з державного бюджету – допомога надається за рахунок коштів Державного бюджету, як правило, у формі субвенцій для місцевих бюджетів (виняток становлять зокрема, жінки-військовослужбовці, для яких допомога фінансується з відповідних відомчих бюджетів);

4) незалежність від інших джерел доходу – для окремих видів допомоги (наприклад, при народженні чи усиновленні дитини, допомога одиноким матерям) не береться до уваги наявності чи відсутності у одержувача інших доходів;

5) форма надання – може бути як грошовою (одноразові, періодичні, щомісячні виплати), так і натуральною (продукти, одяг, взуття, медикаменти тощо);

6) обмеженість у часі – передбачено чітко визначені строки виплати допомоги: наприклад, частина допомоги при народженні дитини виплачується одноразово, інша – протягом 36 місяців; для малозабезпечених сімей – на 6 місяців; одиноким матерям чи усиновителям – до досягнення дитиною 18 років, а у разі навчання – до 23 років; для дітей з інвалідністю –

до повноліття, а інвалідам з дитинства – на весь період встановлення інвалідності;

7) цільовий характер – допомога спрямована на подолання або зменшення впливу певних соціальних ризиків, таких як бідність, сирітство, інвалідність тощо.

В основу класифікації «державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим сім'ям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» пропонуємо покласти такі два основні критерії:

1) суб'єктний склад:

- а) одинокі матері, батьки, усиновлювачі;
- б) сім'ї з дітьми;
- в) багатодітні сім'ї;
- г) малозабезпечені сім'ї;
- д) діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування;
- е) діти-інваліди, інваліди з дитинства;

2) соціальний випадок:

- а) малозабезпеченість, бідність;
- б) сирітство;
- в) інвалідність;
- г) народження дитини та догляд за нею;
- д) багатодітність;
- е) самотність у вихованні дитини» [4, с. 120].

Отже, державна соціальна допомога, яка надається сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним, малозабезпеченим родинам, дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям з інвалідністю, має гуманістичне спрямування. Її головна функція полягає у матеріальній підтримці найбільш вразливих верств населення, які внаслідок складних життєвих обставин не спроможні самотійно забезпечити себе необхідними засобами існування. Виходячи з принципу рівності прав, кожна

людина має право на гідний рівень життя та соціальний захист, що гарантує свободу від злиднів та соціального відчуження.

II. Соціальні послуги. «Соціальні послуги – дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають» [34].

Соціальні послуги надаються для досягнення певних цілей (рис.2.1.)

Рис.2.1. Цілі соціальних послуг

Відповідно до статті 16 Закону України «Про соціальні послуги» «соціальні послуги поділяються на послуги, спрямовані на:

- 1) соціальну профілактику – запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім’ї в такі обставини;
- 2) соціальну підтримку – сприяння подоланню особою/сім’єю складних життєвих обставин;
- 3) соціальне обслуговування – мінімізацію для особи/сім’ї негативних наслідків складних життєвих обставин, підтримку їх життєдіяльності, соціального статусу та включення у громаду» [34].

Також до базових соціальних послуг відносять:

- 1) «догляд вдома, денний догляд;
- 2) підтримане проживання;
- 3) соціальна адаптація;

- 4) соціальна інтеграція та реінтеграція;
- 5) надання притулку;
- 6) екстрене (кризове) втручання;
- 7) консультування;
- 8) соціальний супровід;
- 9) представництво інтересів;
- 10) посередництво;
- 11) соціальна профілактика;
- 12) натуральна допомога;
- 13) фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору;
- 14) переклад жестовою мовою;
- 15) догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних;
- 16) супровід під час інклюзивного навчання;
- 17) інформування;
- 18) медіація» [34].

До соціальних послуг, які надаються дітям з багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам можемо віднести:

- 1) санаторно-курортне оздоровлення;
- 2) забезпечення харчуванням в загальноосвітніх закладах, одягом, взуттям, спортивним інвентарем, газетами, журналами відповідно дитячого, юнацького, загально-пізнавального та виховного спрямування, тощо;
- 3) надання медичного обслуговування;
- 4) надання правової допомоги;
- 5) надання освітньо-професійної підготовки, сприяння у працевлаштуванні – здійснення відповідних заходів щодо забезпечення гарантованого першого робочого місця;

б) вжиття заходів щодо медичної, трудової, соціальної реабілітації та адаптації; тощо.

До ключових ознак соціальних послуг, які надаються сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим родинам, дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю, можна віднести такі:

1) Адресність – послуги надаються чітко визначеним категоріям осіб, які потребують підтримки, зокрема вразливим сім'ям і дітям.

2) Безоплатність – більшість послуг надаються без стягнення плати з отримувачів.

3) Надання уповноваженими суб'єктами – реалізуються спеціалізованими службами, установами, організаціями, незалежно від форми власності, що мають відповідні повноваження.

4) Спрямованість на подолання труднощів – головною метою є підтримка осіб у складних життєвих обставинах, подолання або пом'якшення соціальних ризиків (таких як бідність, малозабезпеченість, інвалідність, сирітство, багатодітність тощо).

5) Соціальна адаптація – надання таких послуг спрямоване на інтеграцію отримувачів у суспільство та покращення їх якості життя.

Соціальні послуги, що надаються сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим родинам, дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, а також інвалідам з дитинства та дітям з інвалідністю, є однією з форм соціального захисту й відіграють важливу роль у забезпеченні гідних умов їхнього життя. У зв'язку з цим виникає потреба у підвищенні якості надання таких послуг, забезпеченні ефективного контролю за їх відповідністю державним соціальним стандартам, а також у зміцненні співпраці між органами виконавчої влади та громадянським суспільством у сфері соціального обслуговування.

III. Соціальні пільги. Під соціальними пільгами в системі соціального захисту дитинства, материнства та батьківства слід розуміти повне або

часткове звільнення окремих категорій громадян – сімей з дітьми, багатодітних, неповних і малозабезпечених родин, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з інвалідністю з дитинства та дітей з інвалідністю – від виконання певних обов'язків у різних сферах (житлово-комунальній, транспортній, соціально-побутовій тощо). Крім того, соціальні пільги передбачають надання додаткових прав, спрямованих на подолання або зменшення негативного впливу соціальних ризиків, таких як бідність, малозабезпеченість, інвалідність, багатодітність, сирітство тощо.

Система соціальних пільг, що передбачена для багатодітних, неповних, малозабезпечених сімей, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з інвалідністю з дитинства та дітей з інвалідністю, включає такі основні види підтримки:

1. Надання пільгових кредитів для покращення житлових умов або задоволення інших соціально значущих потреб.
2. 50% знижка на оплату житла, комунальних послуг і вартості палива.
3. Податкові пільги, що зменшують податкове навантаження на вразливі категорії населення;
4. Позачергове забезпечення житлом або садибними будинками із соціального житлового фонду.
5. Пільговий проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту (за винятком таксі), а також автобусами приміського та міжміського сполучення.
6. Надання адресної безготівкової субсидії для часткового покриття витрат на житлово-комунальні послуги.
7. Безоплатне харчування у державних і комунальних закладах дошкільної та закладах загальної середньої освіти, а також забезпечення шкільною формою.
8. Пільги при вступі до закладів вищої освіти для дітей-сиріт, дітей з інвалідністю, осіб із малозабезпечених родин.

9. Пільги у сфері охорони здоров'я, зокрема безкоштовне санаторно-курортне оздоровлення, відпочинок, забезпечення ліками за рецептами тощо.

Ці пільги спрямовані на поліпшення умов життя соціально незахищених категорій населення та сприяння їхній соціальній інтеграції.

Соціальні пільги, які надаються сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим родинам, дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, а також особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю, умовно поділяються на кілька основних груп:

1. Пільги на житлово-комунальні послуги – знижки або повне звільнення від оплати за користування житлом, комунальними послугами, паливом тощо.

2. Пільги у сфері транспортного обслуговування – безоплатний або пільговий проїзд у міському, приміському та міжміському транспорті (за винятком таксі).

3. Соціально-побутові пільги – першочергове отримання житла з соціального фонду, пільгові кредити, безоплатне забезпечення одягом, взуттям, шкільною формою, харчуванням у навчальних закладах тощо.

4. Медико-соціальні пільги – безкоштовне медичне обслуговування, забезпечення ліками за рецептами, санаторно-курортне лікування, оздоровлення та інші заходи у сфері охорони здоров'я.

Ці види пільг спрямовані на пом'якшення соціальної нерівності та підтримку найбільш уразливих категорій населення.

2.2. Аналіз державного рівня соціального захисту дитинства, материнства та батьківства в Україні

Соціальний захист дитинства, материнства та батьківства є ключовим напрямом державної соціальної політики України, яка реалізується через систему законодавчих актів, програм соціального забезпечення, фінансової підтримки та інституційного супроводу.

Як стверджує Коваль І., «забезпечення найкращих інтересів дитини – це дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити» [17, с. 67].

Концептуальна записка, підготовлена за підтримки Міжнародним валютним фондом у 2023 році «Україна: Зміцнення системи соціальної підтримки населення» надає вичерпний «огляд різноманітних пільг, що надаються, і згадує, зокрема, такі види допомоги сім'ям з дітьми, що фінансуються з державного бюджету:

- Державна допомога при народженні дитини.
- Державна допомога при усиновленні дитини.
- Державна допомога на дитину одинокій матері або батьку.
- Державна допомога у зв'язку з вагітністю та пологами.
- Тимчасова державна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме.
- Державна допомога по догляду за хворою дитиною.
- Одноразова допомога при народженні дитини «пакунок малюка» [36, с. 114].
- «Послуга з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня»
- Державна допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування.
- Допомога дітям, які виховуються в багатодітних сім'ях.
- Соціальна допомога на виховання дитини в сім'ї патронатного вихователя.
- Оплата послуг патронатного вихователя.

– Державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

– Грошова допомога батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях.

– Одноразова винагорода жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня».

– Оздоровлення та відпочинок дітей, які потребують особливої уваги та підтримки.

– Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на проєкtnі, будівельно-ремонтні роботи, придбання житла та приміщень для розвитку сімейних та інших форм виховання, наближених до сімейних, підтримку малих групових будинків та забезпечення житлом дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа» [36, с. 114].

З 2021 року і чоловіки, і жінки в Україні можуть взяти неоплачувану трирічну відпустку по догляду за дитиною. Жінки можуть взяти 126 днів оплачуваної відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами (70 днів до передбачуваної дати пологів і 56 днів після пологів). Чоловік, дружина якого народила дитину, може отримати одноразову оплачувану відпустку тривалістю до 14 календарних днів. Також можливе встановлення скороченої тривалості робочого часу для чоловіків, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, та батьків, які виховують дітей без матері, зокрема у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі.

В нижче наведених рисунках можна прослідкувати динаміку збільшення/зменшення кількості отримувачів різних видів соціальної допомоги/пільг за 2014-2023 рр. (рис. 2.2.; рис. 2.3.; рис. 2.4.; рис. 2.5.)

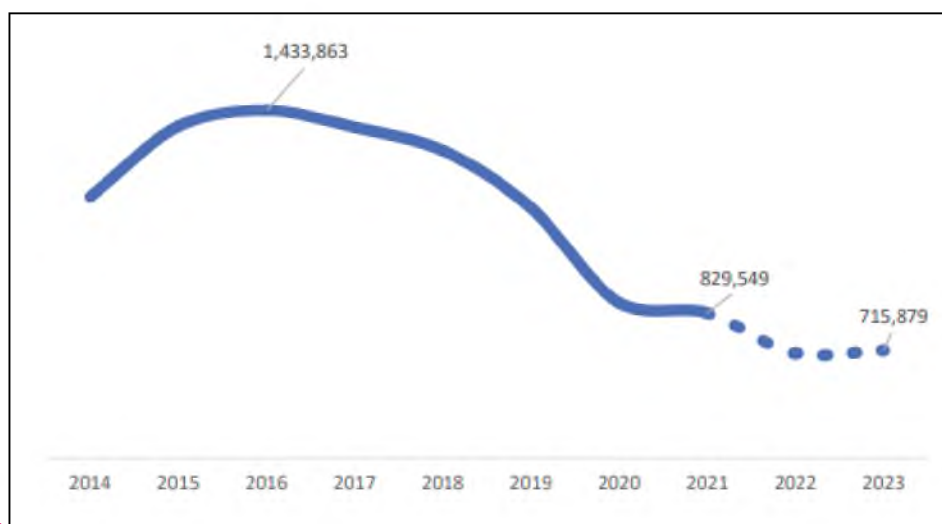

Рис.2.2. Кількість одержувачів державної допомоги при народженні дитини, осіб (2014-2023 рр.) [36, с. 115].

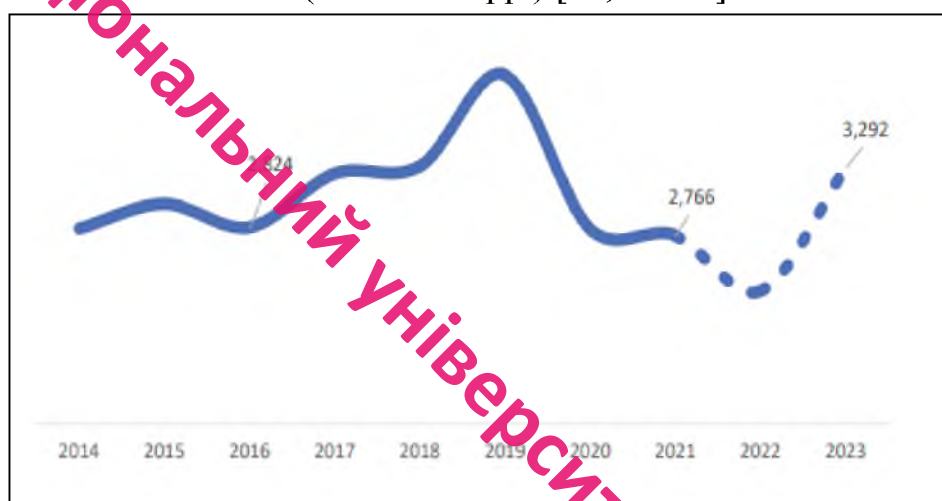

Рис.2.3. Кількість одержувачів допомоги при усиновленні дитини, осіб (2014-2023 рр.) [36, с. 115].

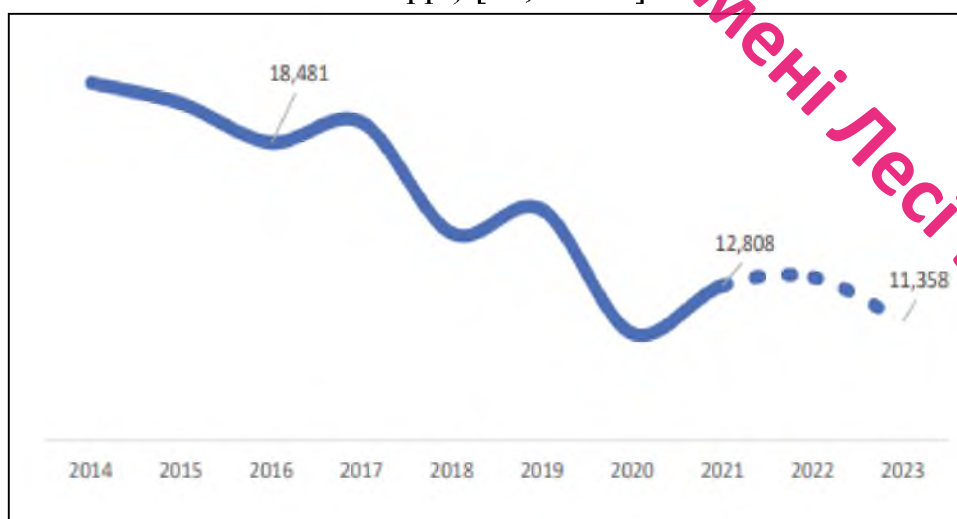

Рис.2.4. Кількість одержувачів допомоги по вагітності та пологах (середньомісячна) (2014-2023 рр.) [36, с. 115].

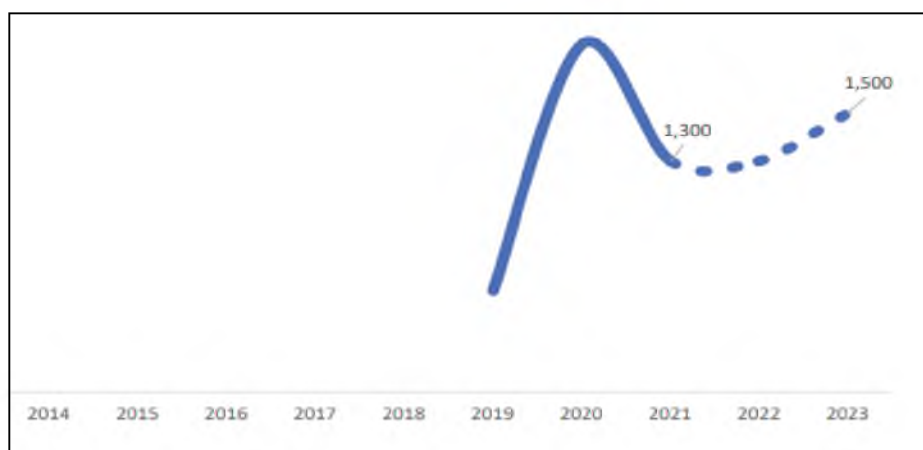

Рис.2.5. Кількість одержувачів допомоги по догляду за хворою дитиною, осіб (2014-2023 рр.) [36, с. 115].

В наведених рисунках (рис. 2.6.; рис. 2.7.; рис. 2.8.) представлені дані щодо кількості отримувачів різних видів соціальної допомоги/пільг станом на 2023-2024 рр.

	Кількість отримувачів, осіб <i>The number of recipients, persons</i>		Загальна сума призначеної місячної допомоги з урахуванням надбавок, підвищень та сум індексації, тис.грн <i>The total amount of granted monthly allowances, including extras and indexation, UAH</i>	Середній розмір призначеної місячної допомоги з урахуванням надбавок, підвищень та сум індексації, грн <i>The average amount of granted monthly allowances, including extras and indexation, UAH</i>	
	Усього <i>Total</i>	з них жінок <i>of which females</i>			
Усього	47700	40721	43546,7	917,18	Total
Одинокі малозабезпечені особи, які за висновком лікарсько-консультативної комісії (ЛКК) потребують постійного стороннього догляду (крім осіб з інвалідністю І групи)	37	22	12,9	348,65	Single low-income persons who, according to the conclusion of the medical advisory commission (MAC), need constant third-party care (except for persons with I group disabilities)
Малозабезпечені особи з інвалідністю І групи	380	184	189,3	498,16	Low-income persons with I group disability
із них					of which
віднесені до підгрупи А	165	70	116,5	706,37	referred to subgroup A
віднесені до підгрупи Б	215	114	72,8	338,66	referred to subgroup B
одинокі особи, які досягли 80-річного віку та за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду	47283	40515	43546,7	920,98	single persons who have reached the age of 80 and, according to the conclusion of the MAC, need constant external care

Рис.2.6. Державна соціальна допомога на догляд станом на 01.01.2024 р. [40, с. 96].

	Кількість сімей, усього, од <i>The number of families, total, units</i>	У тому числі <i>Including</i>		Сума допомоги усього, млн.грн <i>Total amount of assistance, mln UAH</i>	У тому числі <i>Including</i>		Середній розмір допомоги усього, грн <i>The average amount of assistance, UAH</i>	У тому числі <i>Including</i>		
		у міській місцевості <i>in urban area</i>	у сільській місцевості <i>in rural area</i>		у міській місцевості <i>in urban area</i>	у сільській місцевості <i>in rural area</i>		у міській місцевості <i>in urban area</i>	у сільській місцевості <i>in rural area</i>	
Кількість сімей, які звернулись за допомогою	387262	161441	225416	x	x	x	x	x	x	<i>The number of families applied for assistance</i>
Кількість сімей, яким призначено допомогу	350155	145053	205102	1682,8	719,3	963,5	4805,87	4959,17	4697,45	<i>The number of families granted assistance</i>
Склад сімей, яким призначено допомогу, за кількістю членів сім'ї										<i>The number of families granted assistance according to the number of family members</i>
з 1 особи	46572	18538	28034	92,1	47,2	44,9	1977,41	2544,01	1602,73	<i>1 person</i>
з 2 осіб	91512	44555	46957	204,3	142,9	116,3	2832,84	3208,18	2476,70	<i>2 persons</i>
з 3 осіб	83149	41755	41394	387,8	216,8	180,9	4783,67	5192,98	4370,79	<i>3 persons</i>
з 4 осіб	60108	22988	37120	358,7	155,1	203,6	5968,38	6748,73	5485,12	<i>4 persons</i>
5 та більше осіб	68814	17217	51597	575,0	157,3	417,7	8355,33	9134,47	8095,35	<i>5 or more people</i>
Загальна кількість осіб, які враховані при призначенні допомоги	1118441	463504	654937	x	x	x	x	x	x	<i>The total number of persons taken into account when granting assistance</i>
з їх числа										<i>of which</i>
працездатних осіб ²	302380	119782	182598	x	x	x	x	x	x	<i>able-bodied persons²</i>
непрацездатних дорослих	151434	97550	53884	x	x	x	x	x	x	<i>disabled adults</i>
осіб з інвалідністю – дорослих	55104	20725	34379	x	x	x	x	x	x	<i>people with disabilities – adults</i>
дітей	609523	225447	384076	x	x	x	x	x	x	<i>children</i>
з них мають вік										<i>aged</i>
до 3-х років	117998	49443	68555	x	x	x	x	x	x	<i>up to 3 years</i>
з 3 до 6 років	91558	35452	56106	x	x	x	x	x	x	<i>3–6 years</i>
з 6 до 13 років	252701	88503	164198	x	x	x	x	x	x	<i>6–13 years</i>
з 13 до 18 років	147266	52049	95217	x	x	x	x	x	x	<i>13–18 years</i>
Профінансована сума для виплати одержувачам допомоги, протягом року	x	x	x	10132,6	4157,3	5975,3	4808,05	4427,04	5120,81	<i>Funded amount to be paid to beneficiaries during the year</i>

Рис. 2.7. Надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям у 2023 році [40, с. 101].

	Кількість отримувачів державної соціальної допомоги, осіб <i>The number of recipients of state social assistance, persons</i>	Сума виплаченої допомоги, млн.грн <i>The sum of paid assistance, mln. UAH</i>	
Усього отримували державну соціальну допомогу	454195	16434,7	Total, received government social assistance
Особи з інвалідністю з дитинства	283944	9781,0	Persons with disabilities from childhood
I групи	63726	4204,3	group I
з них підгрупи А	31093	2616,0	of which subgroup A
II групи	87813	2246,7	group II
III групи	132405	3330,0	group III
Діти з інвалідністю віком до 18 років	170251	6637,6	Children with disabilities under 18
з загального числа отримувачів допомоги отримують надбавку			From the total number of beneficiaries those who receive a bonus
за догляд	176354	7468,6	for care
за особою з інвалідністю з дитинства	62350	2671,4	for a person with a disability from childhood
I групи	61470	2660,8	group I
II групи	811	9,3	group II
III групи	69	1,3	group III
за дитиною з інвалідністю з них	114004	4797,2	for a child with a disability of them
віком до 6 років	16405	752,7	under the age of 6 years
віком від 6 до 18 років	97599	4044,5	aged 6 to 18 years
у т.ч. одинокі матері, батьки, отримують надбавку на догляд за дитиною з інвалідністю	9294	214,8	including single mothers, parents who receive a care assistance for a child with a disability
з них			of them
віком до 6 років	930	18,7	under the age of 6 years
віком від 6 до 18 років	8364	196,1	aged 6 to 18 years
Допомога на поховання	1483	16,1	Funeral allowance
у т.ч. осіб з інвалідністю з дитинства	1028	13,2	disabilities from childhood
I групи	1028	11,0	group I
II групи	109	1,2	group II
III групи	20	1,0	group III
дітей з інвалідністю віком до 18 років	255	2,9	children with disabilities under 18

Рис. 2.8. Надання державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю¹ у 2023 році [40, с. 100].

Війна суттєво посилила навантаження на державний бюджет, виснаживши ресурси як уряду, так і домогосподарств. За оцінками, в 2023 році кожна п'ята дитина в Україні потребувала постійної гуманітарної та соціальної підтримки. Особливо складною залишалася ситуація для населення, що постраждало від активних бойових дій, а також для ВПО, які стикалися з обмеженим доступом до соціальних послуг (рис.2.9.).

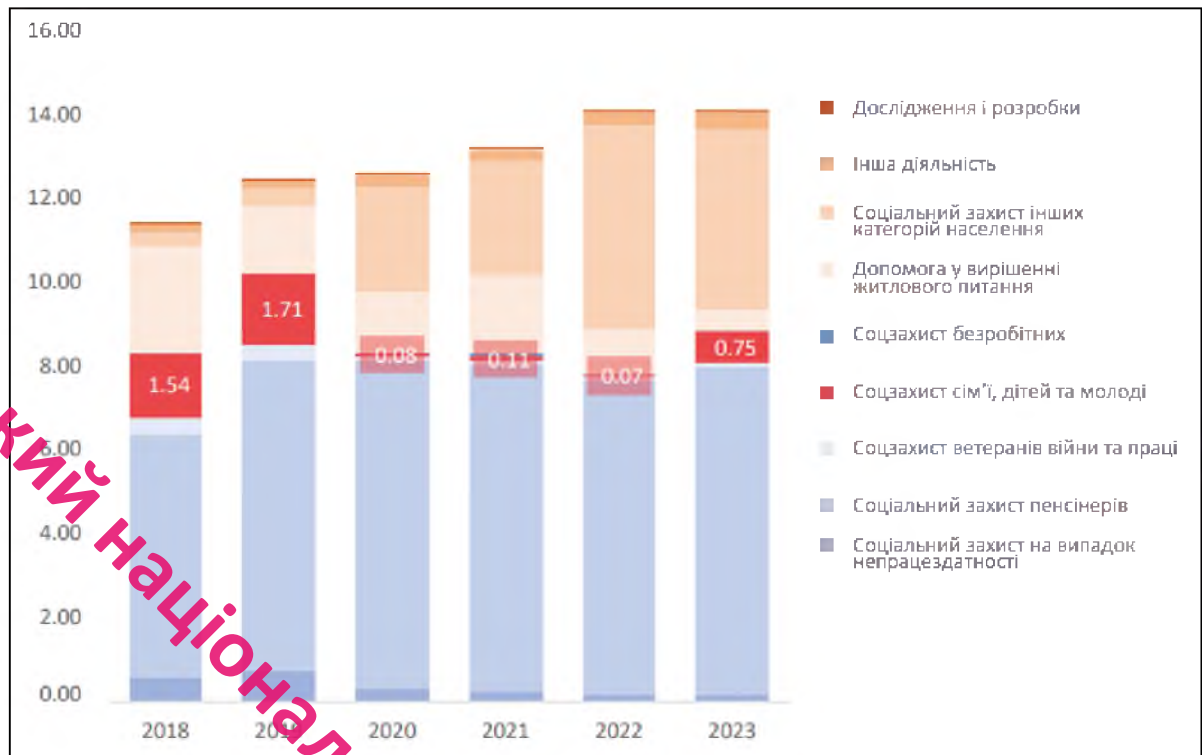

Рис.2.9. Видатки зведеного бюджету на соціальний захист, за підкатегоріями, млрд дол. США (2018-2023 рр.) [36, с. 118].

Видатки державного бюджету на 2024 рік включали: соціальний захист дітей та сімей: 27,6 млрд грн (+3% до 2023 року) для понад 1,6 млн реципієнтів; допомога малозабезпеченим сім'ям: 20,2 млрд грн (+30% до 2023 року) для понад 250 000 сімей.

Деінституціалізація та забезпечення виховання дітей в сімейних або наближених до сімейних умовах (передано місцевим бюджетам): 575,3 млн. грн.. (збільшення у 57 разів до 2023 року, хоча це лише 74% від бюджетних видатків 2021 року).

У Державному бюджеті на 2024 рік на осіб з інвалідністю було передбачено 6,7 млрд грн (+188% до 2023 року) для понад 85 900 одержувачів, у тому числі 15 160 дітей з інвалідністю, яким буде надано реабілітаційну підтримку.

Незважаючи на збільшення бюджету в 2024 році, місцеві трансфери на деінституціалізацію та виховання дітей в сімейних або наближених до сімейних формах становлять лише 74% від видатків на 2021 рік.

Верховна рада ухвалила Бюджет на 2025 рік [29]. В умовах обмежених ресурсів бюджет чітко окреслює пріоритети Уряду: насамперед кошти спрямовуються на забезпечення безпеки та оборони держави. Водночас потреба підтримати тих, хто опинився в складних життєвих обставинах внаслідок повномасштабної війни, визначає обсяг видатків на соціальну сферу.

На соціальний захист населення передбачено 420,9 млрд. грн., що відповідає рівню очікуваних витрат на 2024 рік (рис. 2.10; рис. 2.11.). В умовах серйозних викликів держава повинна гарантувати, що кожна гривня допомоги потрапить саме до того, хто її дійсно потребує. У зв'язку з цим Міністерство продовжуватиме вдосконалювати механізми адресної підтримки, розширювати спектр соціальних послуг та поєднувати виплати з послугами, аби людина отримувала повноцінну, комплексну допомогу від держави.

Як і у попередні роки, більшість коштів, передбачених за цим напрямом, уряд планує спрямувати на виплату пенсій – 236,9 млрд. грн., що на 12,8% менше запланованих видатків 2024 року. Друга найбільша за обсягом стаття видатків – це «Соціальний захист громадян, які потрапили у складні життєві обставини» на 2025 рік передбачається в обсязі 81,8 млрд. грн., що на 8% менше, ніж у 2024 році. Також передбачається скорочення і ще однієї найбільшої за обсягом статті видатків це «Виплата житлових субсидій та пільг громадянам на оплату житлово-комунальних послуг» до 42 млрд. грн., тобто на 8% менше у порівнянні із 2024 роком [23].

Рис. 2.10. Бюджет, який закладений на соціальний захист населення [29].

Гуманітарні потреби продовжують зростати, оскільки війна триває, а вразливі верстви населення стикаються з критичними проблемами, пов'язаними із захистом, доступом до продовольства та основних послуг. За оцінками Всесвітньої продовольчої програми ООН 40% населення України – 14,6 млн. людей – потребують гуманітарної допомоги. Це обумовлює обсяги та напрямки видатків держбюджету у соціальній сфері.

Обсяги видатків на соціальний захист, пенсійне забезпечення на 2025 рік становлять 431,5 млрд. грн. (рис.2.12.) [23, с.35].

ГРБК	Видатки ГРБК, млрд грн	% у видатках ВСЬОГО	з них найбільша стаття видатків ГРБК	млрд грн
ВСЬОГО видатки ДБ, з них:		3 941,0	100%	
1. Міністерство оборони України	1 568,8	39,8%	Забезпечення діяльності Збройних Сил України	1 012,3
2. Міністерство фінансів України	623,2	15,8%	Обслуговування державного боргу	480,8
3. Міністерство внутрішніх справ України	438,3	11,1%	Забезпечення виконання завдань, функцій та підготовка кадрів Національного гвардією України	160,7
4. Міністерство соціальної політики України	422,1	10,7%	Фінансове забезпечення виплати пенсій	236,9
5. Міністерство охорони здоров'я України	219,7	5,6%	Реалізація програми державних гарантій медичного обслуговування населення	175,5
6. Міністерство освіти і науки України	191,4	4,9%	Освітні субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам	103,2
7. Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України	55,2	1,4%	Реформування та розвиток оборонно-промислового комплексу	54,6
8. Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України	55,1	1,4%	Здійснення заходів із забезпечення спеціальною технікою та обладнанням	46,9
9. Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України	45,2	1,1%	Виконання боргових зобов'язань за запозиченнями, залученнями державною або під державні гарантії на розвиток мережі автомобільних доріг загального користування	24,4
10. Служба безпеки України	41,7	1,1%	Забезпечення захисту в сфері безпеки держави та діяльності органів системи СБУ	41,5
11. Міністерство розвитку громад та територій України	30,7	0,8%	Субвенції на реалізацію проєктів в рамках Програми з відновлення України	5,0

Рис. 2.11. Найбільші обсяги видатків Держбюджету-2025 [23, с.35].

Бюджетна програма	ГРЕК	2024* план, млрд грн	2025 (закон), млрд грн	приріст 2025 до 2024	
				млрд грн	%
1. Фінансове забезпечення виплат пенсій, надбавок та підвищень до пенсій	Мінсоцполітики	271,9	236,9	-35,0	-12,9%
2. Соціальний захист громадян, які потрапили у складні життєві обставини	Мінсоцполітики	88,7	81,8	-6,9	-7,8%
3. Виплата житлових субсидій та підтримка громадянам на оплату житлово-комунальних послуг	Мінсоцполітики	49,9	42,3	-7,6	-15,2%
4. Соціальний захист дітей та сім'ї	Мінсоцполітики	27,6	27,4	-0,2	-0,7%
5. Підтримка малозабезпечених сімей	Мінсоцполітики	20,2	19,7	-0,5	-2,5%
6. Соціальний захист осіб з інвалідністю	Мінсоцполітики	6,7	7,0	+0,3	+4,5%
7. Субвенція на реалізацію публічного інвестиційного проекту із надання грошової компенсації для отримання житла для сімей ветеранів війни	Мінветеранів	3,3**	4,0	+0,7	+21,2%
8. Компенсація за знищене житло	Мінрегіон	–	3,0	–	–
9. Компенсація за знищене житло (HOME)	Мінрегіон	–	0,46	–	–
10. Субвенція на забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб	Мінветеранів	3,8	2,9	-0,9	-23,7%
11. Виплата особам, які мають особливі та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною або за роботу в спеціальних умовах	Мінсоцполітики	1,7	1,7	0,0	0,0%
12. Заходи з підтримки та допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та членам родин загиблих	Мінветеранів	–	2,1	–	–
13. Розвиток системи соціальних послуг	Мінсоцполітики	1,1	1,5	+0,2	+18,2%
14. Заходи щодо соціального і правового захисту осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України	Мінреінтеграції	0,7	1,2	+0,5	+71,4%

Рис. 2.3 . Найбільші за обсягом бюджетні програми у соціальній сфері Держбюджету-2025 [23, с.32].

В Держбюджеті-2025 на соціальний захист дітей та сім'ї передбачено 27,4 млрд. грн. Значна частина цих коштів спрямована на те, щоб діти, які через різні обставини залишились без батьківської турботи, могли зростати в сімейному оточенні.

Тому посилюється фокус на сімейному вихованні, і тому збільшуються видатки на відповідне фінансування. Адже прагнемо, щоб кожна дитина мала можливість жити в родині, відчувати любов і підтримку щодня. Тому «передбачено суттєве збільшення видатків на наступні напрямки:

- на виплату допомоги на дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають у прийомних сім'ях, – 632,3 млн. грн. (видатки збільшені на 36,3 %);

- на грошове забезпечення прийомних батьків – 336,4 млн. грн.. (видатки збільшені на 11,4%);

- на виплату допомоги на дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають у дитячих будинках сімейного типу, – 1,07 млрд. грн., (видатки збільшені на 27%);

- на грошове забезпечення батьків-вихователів – 485,4 млн. грн. (видатки збільшені на 12,9 %);

- на виплату допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя – 251,7 млн. грн., (у порівнянні з 2024 роком, видатки збільшені більше ніж втричі)

- на оплату послуги патронату над дитиною – 157,7 млн. грн. (у 2024 – 114,4 млн. грн.), видатки збільшені на 43,3 млн., або 138%;

- виплата «Дитина не одна» на дітей, які залишились без батьківської опіки і тимчасово влаштовані в родині родичів, прийомні родини або дитячі будинки сімейного типу, але ще не отримали статус сироти або позбавлені батьківського піклування і, відповідно, не отримують виплату, як діти з таким статусом, – 325,6 млн. грн.. (видатки збільшені на 81,4 млн., або 33%)» [13].

В Україні також діє «Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки». Метою Стратегії даної програми є захист найкращих інтересів дитини шляхом зміни системи інституційного догляду та виховання дітей на систему, яка забезпечує догляд і виховання дитини в сімейному або наближеному до сімейного середовищі.

2.3 Шляхи підвищення ефективності соціального захисту дитинства, материнства та батьківства

У сучасних умовах, особливо в період воєнного конфлікту, соціальний захист вразливих категорій населення, таких як діти, матері й батьки, потребує суттєвого посилення. Ефективна соціальна політика має ґрунтуватися не лише на фінансовій підтримці, але й на системному підході до надання комплексних послуг, дотриманні принципів адресності, рівності та доступності.

1. Удосконалення адресності соціальних виплат.

- Перехід до моделі допомоги «за потребою», а не за формальними ознаками (наприклад, статусом).
- Використання єдиних електронних реєстрів, щоб уникнути дублювання виплат і виявляти найбільш вразливі сім'ї.
- Розробка соціального рейтингу сімей – оцінка соціально-економічного становища на основі реальних даних (дохід, склад родини, місце проживання, стан здоров'я).
- Цифровізація процесів – подання заяв онлайн через портали типу «Дія», прозорий механізм перевірки документів.

2. Комплексний підхід: поєднання виплат і послуг.

- Інтеграція грошової допомоги з соціальними послугами (психологічна підтримка, правова допомога, супровід у складних життєвих обставинах).

- Розширення мережі соціальних сервісів (мобільні бригади, соціальні патрулі, кризові центри для матерів з дітьми).
  - Створення «єдиного вікна» для отримання всіх видів допомоги – щоб сім'я не зверталася до кількох установ.
3. Підвищення доступності послуг для вразливих груп.
- Забезпечення рівного доступу до послуг у сільській місцевості шляхом створення цифрових хабів, виїзних консультацій.
  - Особлива увага до ВПО, багатодітних, самотніх батьків, дітей з інвалідністю – цільові програми допомоги, адаптовані до їхніх потреб.
  - Врахування мовних, культурних та соціальних бар'єрів (особливо для національних меншин і ромських родин).
4. Розвиток сімейних форм виховання.
- Підтримка усиновлення, прийомних та патронатних сімей (включаючи гідні виплати, навчання, психологічну допомогу).
  - Скорочення перебування дітей у закладах інституційного типу – реалізація Стратегії деінституціалізації.
  - Сприяння розвитку малих будинків сімейного типу та соціального житла.
5. Підвищення кваліфікації працівників соціальної сфери.
- Навчання соціальних працівників сучасним методикам оцінки потреб, кризового втручання, роботи з дітьми, які пережили травму.
  - Мотивація кадрів через підвищення заробітної плати, впровадження бонусних систем, професійного зростання.
  - Посилення міжсекторальної взаємодії (соціальна служба + медицина + освіта + юстиція).
6. Залучення громадськості та міжнародної підтримки.
- Розвиток партнерства з громадськими та волонтерськими організаціями, які мають досвід роботи з родинами в кризі.
  - Використання грантів, технічної допомоги, ресурсів міжнародних організацій (ЮНІСЕФ, UNHCR, Save the Children).

- Поширення соціальної реклами та просвітницьких кампаній про права дитини, форми підтримки, шляхи отримання допомоги.

7. Моніторинг, контроль та зворотний зв'язок.

- Впровадження механізмів оцінки ефективності програм соціального захисту – кількісні й якісні показники.

- Збір зворотного зв'язку від отримувачів допомоги через опитування, фокус-групи, електронні платформи.

- Аналіз зловживань і нецільового використання коштів – для зменшення втрат бюджету та підвищення довіри до системи.

8. Законодавче та фінансове забезпечення.

- Оновлення нормативно-правової бази з урахуванням сучасних викликів (воєнний стан, внутрішнє переміщення, цифровізація).

- Гарантоване фінансування з державного бюджету та місцевих бюджетів у поєднанні з можливістю соціального замовлення.

- Оптимізація системи пільг: замість загальних пільг – цільові програми для тих, хто дійсно цього потребує.

Ефективність соціального захисту дитинства, материнства та батьківства в Україні потребує стратегічного перегляду. Перехід від декларативної підтримки до реальної, адресної, інтегрованої та якісної допомоги можливий лише за умови міжгалузевої взаємодії, політичної волі, розумного розподілу ресурсів та широкого залучення суспільства. Успішне реформування цієї сфери має на меті не лише зниження соціальної напруги, а й формування здорового, безпечного та справедливого середовища для виховання майбутніх поколінь.

Висновки до другого розділу

Соціальний захист дитинства, материнства та батьківства в Україні є складовою частиною державної соціальної політики, яка охоплює широкий спектр заходів – від фінансової підтримки при народженні дитини до комплексних програм підтримки дітей-сиріт, дітей з інвалідністю та багатодітних родин. Протягом останнього десятиліття система соціального

захисту зазнала суттєвих змін, зумовлених як внутрішніми реформами, так і зовнішніми викликами, насамперед війною.

Попри складні соціально-економічні обставини, українська держава продовжує виконувати свої зобов'язання щодо захисту материнства, дитинства та батьківства. Проте для забезпечення ефективності цієї політики у довгостроковій перспективі необхідно: забезпечити стабільне та справедливе фінансування ключових програм підтримки; вдосконалити механізми адресної допомоги; забезпечити повноцінний доступ до соціальних послуг для всіх категорій громадян, особливо в регіонах, що постраждали від війни; поглибити співпрацю з міжнародними організаціями та донорами.

Підвищення ефективності соціального захисту дитинства, материнства та батьківства в Україні є критично важливим завданням у контексті війни, масштабного внутрішнього переміщення населення та зростання соціальної вразливості родин.

ВИСНОВКИ

Соціальний захист дитинства, материнства та батьківства в Україні є комплексною та системною категорією, яка має чітке правове, економічне та організаційне підґрунтя. У своїй основі ця система поєднує традиції доброчинності та принципи соціальної справедливості, визначені на конституційному рівні та деталізовані в чинному законодавстві. Основу забезпечення прав вразливих категорій населення становлять принципи універсальності, диференціації, гарантованості та пріоритетності інтересів дитини. Українська модель соціального захисту дедалі більше наближається до європейських стандартів, але все ще потребує подальшого вдосконалення механізмів реалізації соціальних прав та усунення бар'єрів до доступу для найбільш уразливих груп.

Соціальний захист дитинства, материнства та батьківства в Україні є складовою частиною державної соціальної політики, яка охоплює широкий спектр заходів – від фінансової підтримки при народженні дитини до комплексних програм підтримки дітей-сиріт, дітей з інвалідністю та багатодітних родин. Протягом останнього десятиліття система соціального захисту зазнала суттєвих змін, зумовлених як внутрішніми реформами, так і зовнішніми викликами, насамперед війною.

Аналіз динаміки одержувачів допомог свідчить про помітні коливання, зокрема зменшення кількості отримувачів деяких видів допомоги (наприклад, при народженні дитини), що пояснюється як демографічними тенденціями, так і міграційними процесами. Водночас держава поступово розширює спектр підтримки – вводяться нові форми допомоги (наприклад, «муніципальна няня», підтримка патронатного виховання), зростає увага до адресності соціальної допомоги та деінституціалізації.

В умовах повномасштабної війни навантаження на систему соціального захисту істотно зросло: понад 20% дітей потребують постійної гуманітарної та соціальної підтримки, значна частина населення – внутрішньо переміщені особи або люди, які постраждали від бойових дій. У відповідь держава

переглядає підходи до фінансування соціальної сфери, що видно на прикладі бюджету на 2024 та 2025 роки – попри зростання загального фонду соціальних видатків, спостерігається перерозподіл коштів, з акцентом на найбільш вразливі категорії.

Водночас важливо зазначити, що обмеженість ресурсів зумовлює певні скорочення у видатках на окремі напрямки – зокрема на субсидії, а також зменшення фінансування на деякі види соціальних допомог у порівнянні з довоєнними роками (наприклад, видатки на деінституціалізацію у 2024 році – лише 74% від рівня 2021 року).

Отже, попри складні соціально-економічні обставини, українська держава продовжує виконувати свої зобов'язання щодо захисту материнства, дитинства та батьківства. Проте для забезпечення ефективності цієї політики у довгостроковій перспективі необхідно:

- забезпечити стабільне та справедливе фінансування ключових програм підтримки;
- вдосконалити механізми адресної допомоги;
- забезпечити повноцінний доступ до соціальних послуг для всіх категорій громадян, особливо в регіонах, що постраждали від війни;
- поглибити співпрацю з міжнародними організаціями та донорами.

Тільки поєднання фінансових, інституційних та правових механізмів дозволить гарантувати захист найвразливіших груп населення та створити передумови для сталого розвитку соціальної сфери в Україні.

Підвищення ефективності соціального захисту дитинства, материнства та батьківства в Україні є критично важливим завданням у контексті війни, масштабного внутрішнього переміщення населення та зростання соціальної вразливості родин. Поточна система підтримки, хоч і охоплює широкі спектр програм і послуг, потребує глибокого оновлення з фокусом на реальні потреби сімей та дітей, особливо у складних життєвих обставинах.

Запропоновані шляхи реформування вказують на необхідність переходу від формальної допомоги до цільової, адресної та інтегрованої

моделі підтримки, що поєднує фінансові виплати із якісними соціальними послугами. Це передбачає:

- цифровізацію процесів і введення соціального рейтингу для точного визначення потреб;
- розвиток «єдиного вікна» для отримання допомоги та послуг;
- забезпечення рівного доступу до підтримки для всіх категорій громадян, включно з мешканцями сільських районів, ВПО та дітьми з інвалідністю;
- активне просування сімейних форм виховання замість інституційних;
- підвищення кваліфікації соціальних працівників і створення належних умов для їхньої роботи.

Ключову роль відіграє міжсекторальна взаємодія (соціальна служба, медицина, освіта, правова система), а також партнерство з громадськими організаціями та міжнародними донорами. Надзвичайно важливим є також впровадження постійного моніторингу, зворотного зв'язку від реципієнтів допомоги та аналітики результативності державних програм. Без належного законодавчого, інституційного та фінансового забезпечення навіть найкращі ініціативи залишатимуться лише на папері. Тому формування сталого механізму соціального захисту має базуватися на принципах прозорості, гнучкості, інклюзивності та довгострокового стратегічного планування.

У підсумку, ефективна соціальна політика щодо дитинства, материнства та батьківства має не лише реагувати на кризи, а й створювати фундамент для майбутнього – безпечного, справедливого та гідного життя кожної дитини та родини в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белова І.М., Семенишена Н.В. Суть, основні напрями та функції соціального захисту населення. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка. Економічні науки*. 2021. Вип. 34. С. 92-107.
2. Боднарчук О.Г. . Теоретична сутність понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення»: окремі дискусійні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 96-99.
3. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні : монографія. К. : Знання, 2005. 324 с.
4. Бурлака О. С. Бурлака О. Щодо проблеми визначення поняття й особливостей соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 123 –128.
5. Бурлака О. С. Щодо питання визначення сутності соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. - № 1 (7). С. 16-19.
6. Бурлака О. Сучасний стан правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2020. № 2. С. 128-133.
7. Бурлака О. С. Проблеми соціального захисту, сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Київ. 2017. 419 с.
8. Бухтіярова І. Публічне адміністрування у сфері захисту дитинства та материнства в Україні. *Національні інтереси України*. 2024. № 1. С. 224-235.
9. Бюджет 2025 року. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2025-770 (дата звернення: 11.04.2025).
10. Весперіс С.З., Самусь Г.І., Щербина О.В. Фінансові аспекти соціального захисту материнства в Україні. *Приазовський економічний вісник*. 2020. Вип. 6(23). С. 216-224.

11. Ганкевич О.М. Поняття батьківства та материнства у сімейно-правовій доктрині. URL:

[file:///C:/Users/Admin/Downloads/vmaltseva,+Hankevych+O.M.+\(2014-36\)%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/vmaltseva,+Hankevych+O.M.+(2014-36)%20(1).pdf) (дата звернення: 02.05.2025).

12. Давиденко Г. В., Балахонова О. В. Основні принципи та завдання соціального захисту населення. *Подільський науковий вісник*. 2022 № 3(23). С. 124-129.

13. Держбюджет-2025: 27,4 млрд грн – на соціальний захист дітей та сім'ї і суттєве збільшення фінансування на виховання дітей в сімейному середовищі. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/derzhbyudzhets-2025:-274-mlrd-hrn-na-sotsialnyy-zakhyst-ditey-ta-sim'yi-i-suttyeve-zbilshennya-finansuvannya-na-vykhovannya-ditey-v-simeynomu-seredovyshchi> (дата звернення: 11.04.2025).

14. Дробязко К. Як захистити права дитини в умовах воєнного стану. *Всеукраїнське професійне юридичне видання «Юридична Газета online»*. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-zahistiti-prava-ditini-v-umovah-voennogo-stanu.html> (дата звернення: 20.04.2025).

15. Європейська соціальна хартія (переглянута) № ETS № 163: Міжнародний документ Ради Європи від 03.05.1996. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення: 02.05.2025).

16. Ігнатенко К. Соціальний захист дітей в діяльності державних організацій на сході України. *Social Work and Educatuin*. 2023. Vol. 8. No. 3. pp. 329-340.

17. Коваль І. Захист прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2023. № 2 (38). С. 66-71.

18. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 19.04.2025).

19. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
[URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80)
(дата звернення: 01.05.2025).
20. Кузнецова М. Ю. Особливості соціального захисту дітей під час воєнного стану на території України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 75-79.
21. Лугова М. Особливості материнства та дитинства у період війни: соціально-філософський аналіз. *Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. 2022. № 2 (5). S. 107–116.
22. Мальцева О. В. Надання соціальних послуг сім'ям і дітям: прикладні аспекти моніторингу та оцінки якості. *HABITUS*. 2022. Вип.43. С. 11-15.
23. Огляд бюджету 2025 р.: Аналітична записка. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/budget-2025.pdf> (дата звернення: 11.04.2025).
24. Осіпова Л. Сучасна державна політика соціального захисту сімей з дітьми та її наслідки . *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2023.№ 2(3). С. 36-50.
25. Петросян К.Є. Дотримання державою взятих на себе зобов'язань щодо гарантій соціального захисту громадян в умовах воєнного стану. *Міжнародна безпека у світлі сучасних глобальних викликів. Країни Балтії Україна: єдність, підтримка, перемога: збірник наукових праць*. Київ. 8 червня 2023. Київ: КНЕУ, 2023. С. 50-53.
26. Петросян К.Є. Складові принципу верховенства права в аспекті реалізації права на соціальний захист. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2021. № 2(42). С.147-155.
27. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 24.04.2009 р. № 4406. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 19.04.2025).
28. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556- VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 19.04.2025).

29. Про Державний бюджет України на 2025 рік: Закон України від 19.11.2024 № 4059-IX. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%94%D0%91%D0%A3_2025.pdf (дата звернення: 11.04.2025).

30. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 р., № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення: 19.04.2025).

31. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 р. № 2812-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text> (дата звернення: 19.04.2025).

32. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 19.04.2025).

33. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 19.04.2025).

34. Про соціальні послуги: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 15.04.2025).

35. Руженський М.М. Соціальний захист населення України : навч. посіб. Київ : ІПК ДСЗУ, 2022. 546 с.

36. Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні: 2024. UNICEF. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/49196/file/UNICEF_SitAn_2024_UKR.pdf. <file:///C:/Users/Admin/Downloads/budget-2025.pdf> (дата звернення: 11.04.2025).

37. Сімейний Кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

38. Соціальне забезпечення в Україні : навч. посібник / кол. авторів ; за ред. А. Я. Кузнецової, З. Е. Скринник, Л. К. Семів. Львів : Університет банківської справи, 2021. 547 с.

39. Соціальний бюджет-2025: збільшення витрат на розвиток соціальних послуг та виховання дітей в сімейних формах. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/socialnij-byudzheth-2025-zbilshennya-vitrat-na-rozvy/> (дата звернення: 11.04.2025).

40. Соціальний захист населення України у 2023 році: Статистичний збірник. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2025/zb/02/zb_szn_2023.pdf (дата звернення: 11.04.2025).

41. Соціальні виплати на дітей у 2024 році в Україні. URL: <https://www.enableme.com.ua/ua/article/social-ni-viplati-na-ditej-u-2024-roci-v-ukraini-11535> (дата звернення 11.05.2025).

42. Сташків Б. І. Теорія права соціального забезпечення : навч. посіб. К. : Знання, 2005. 405 с.

43. Чанишева Г. І. Соціальні пільги: поняття, правова природа, класифікація. *Juris Europensis Scientia*. 2020. № 3. С. 55-59.

44. Черниш А.Р. Форми та заходи соціального забезпечення молоді. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 224-251.

45. Чернік С.Д. Право на материнство та батьківство як особисті немайнові права подружжя. *Наукові записки. Право*. 2021. Вип. 10. С. 25-29.

46. Шевченко О., Мінаєва А. Інститути соціального захисту населення: реформування як фактор нівелювання соціальних асиметрій. *Таврійський науковий вісник. Економіка*. 2020. № 3. С. 123-129.

47. Юрчик Г.М. Система соціальної допомоги в Україні як складова національної соціальної політики. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/21622/230-242.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 11.04.2025).